

ВІДГУК

офіційного опонента доктора юридичних наук, професора Степанюка Руслана Леонтійовича на дисертацію Ковальової Ольги Вікторівни «Теоретико-правові засади інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень», поданої на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

Ступінь актуальності обраної теми дисертації

Тема дисертації О.В. Ковальової насамперед зумовлена відсутністю комплексної доктринальної розробленості проблематики інформаційного забезпечення досудового розслідування та єдиного розуміння його специфіки. Фундаментальних наукових праць щодо теорії та практики функціонування інформаційних криміналістичних систем у сучасний період не було представлено, а дослідження, які проводились до набрання чинності діючого КПК України, не враховують ні нинішнього стану правового регулювання, ні останніх досягнень у галузі науки і техніки, а отже у значній мірі є застарілими.

Необхідність проведеного дослідження також зумовлена тематикою науково-дослідної роботи Донецького державного університету внутрішніх справ на 2020-2024 роки «Протидія кримінальним правопорушенням на території проведення ООС (операції Об'єднаних сил)» (012U105580). Обраний напрямок дослідження відповідає Стратегії розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки, затвердженої Указом Президента України від 11 червня 2021 року № 231/2021, Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 рр., Плану законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленого постановою Верховної Ради України № 509-VIII від 4 червня 2015 р., Концепції програми інформатизації МВС України на 2021-2023 роки, затвердженої рішенням Колегії Міністерства внутрішніх справ України № 301 від 22 квітня 2021 року.

Дисертантка у своєму дослідженні обрала низку найактуальніших питань, пов'язаних з визначенням поняття та сутності досудового розслідування як пізнавальної діяльності та ролі інформаційного забезпечення в цій діяльності, правових та організаційних засад інформаційного забезпечення досудового розслідування, використанням спеціальних знань у такому забезпеченні, вивченням зарубіжного та міжнародного досвіду функціонування та використання криміналістичних інформаційних систем та розробленням теоретичних положень і практичних рекомендацій з удосконалення інформаційного забезпечення процесу розслідування кримінальних правопорушень в Україні.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх новизна і значення

У дисертації висловлюються і аргументуються судження авторки з усіх проблем, охоплених темою дослідження. Зазначене дослідження базується на комплексному, системному підході, характеризується відповідним рівнем наукових узагальнень. Це значною мірою обумовлено і характером дослідницької бази – поряд з працями з кримінального процесу, криміналістики, судової експертизи та теорії оперативно-розшукової діяльності авторка використала також і наукові розробки з кримінального права, кримінології, комп'ютерних систем та інформації тощо. Детальному аналізу було піддано нормативно-правові акти України, які регулюють суспільні відносини у сфері протидії злочинності та діяльність органів правопорядку.

Для досягнення об'єктивності результатів дослідження застосовано належний методологічний інструментарій: діалектичний, антропологічний, позитивістські, аксіологічний, феноменологічний і герменевтичний підходи, історико-правовий, логіко-семантичний, компаративний методи, структурно-функціональний аналіз, догматичний, системно-структурний, статистичні та математичні методи.

Емпіричну базу дослідження складають відомості офіційної статистики, аналітичні матеріали правоохоронних органів та засобів масової інформації, а також результати проведеного авторкою аналізу матеріалів судової практики, зокрема 342 вироків судів України, розміщених в Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Структура дисертації складається із вступу, чотирьох розділів, нерозривно пов'язаних між собою, висновків, списку використаних джерел та додатків. Структура дисертації повністю відповідає меті і задачам дослідження та дозволяє послідовно розглянути усі проблеми, визначені авторкою.

Дисертація є одним із перших в Україні комплексних монографічних досліджень сучасних теоретичних і практичних інформаційного забезпечення досудового розслідування. У роботі обґрунтовується низка положень, що розв'язують конкретні наукові завдання і характеризуються науковою новизною, мають істотне теоретичне та прикладне значення, а саме: теоретично обґрунтовано систему інформаційно-пізнавального процесу досудового розслідування: запропоновано авторське бачення етапів інформаційно-пізнавальної діяльності в межах досудового розслідування, наведено та охарактеризовано зміст міжнародних стандартів побудови системи інформаційного забезпечення досудового розслідування, визначено принципи інформаційного забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва, виокремлено наукові підходи до визначення ролі інформаційного забезпечення у пізнавальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, встановлено основні ризики, які можуть виникнути в процесі вдосконалення технічних засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування, додатково обґрунтовано запровадження довгострокової стратегії «Механізм діджиталізації досудового розслідування» та цільової програми «Є-розслідування», розвинуто теоретичні підходи до визначення особливостей інформаційно-пізнавальної діяльності та щодо періодизації розвитку інформаційного забезпечення досудового розслідування, вдосконалено доктринальне бачення форм використання

спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування, розкрито зміст міжнародних стандартів організації, реалізації та удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування в процесі міжнародного співробітництва, удосконалено поняття досудового розслідування, розвинуто гносеологічний підхід до розуміння умов його здійснення та систему наукових поглядів на способи уникнення ризиків в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування.

Розділ 1 «Поняття та сутність досудового розслідування як інформаційно-пізнавальної діяльності» складається з трьох підрозділів, у яких досліджено поняття та сутність досудового розслідування як стадії кримінального процесу та як інформаційно-пізнавального процесу, а також розглянуто генезис системи інформаційного забезпечення досудового розслідування.

У цій частині дисертації проаналізовано основні етапи становлення стадії досудового розслідування у кримінальному процесі, форми досудового розслідування (досудове слідство та дізнання), його суб'єкти, зміст та умови проведення. На підставі критичного аналізу й узагальнення наукових підходів запропоноване авторське бачення щодо переліку завдань досудового розслідування та умов його проведення, а також власне визначення досудового розслідування, яке розкриває його сутність через зміст і мету діяльності уповноважених суб'єктів на відповідній стадії кримінального процесу.

Авторкою ретельно проаналізовано досудове розслідування як інформаційно-пізнавальний процес, об'єктом якого є подія минулого, що розслідується. При цьому визначено основні ознаки процесу пізнання під час досудового розслідування. У підсумку сформульовано визначення поняття інформаційно-пізнавальної складової досудового розслідування та її обов'язкові складові. Запропоновано оригінальний підхід щодо етапізації інформаційно-пізнавальної діяльності у межах досудового розслідування та визначено особливості такої діяльності.

Досліджено генезис системи інформаційного забезпечення досудового розслідування. Зокрема окреслено історичні періоди, починаючи зі стародавніх часів до нашого часу, та запропоновано авторське бачення періодизації шляху розвитку системи криміналістичних обліків.

У розділі 2 «Загальна характеристика інформаційного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень», який складається з трьох підрозділів, досліджено роль інформаційного забезпечення у пізнавальній діяльності з розслідування кримінальних правопорушень, правові та організаційні засади застосування відповідних засобів і специфіку використання спеціальних знань.

Щодо ролі інформаційного забезпечення в пізнавальній діяльності з розслідування авторкою запропоновано розподіл засобів такого забезпечення залежно від їх процесуальної регламентації, ґносеологічних особливостей та порядку застосування. Видається, що такий розподіл має важливе теоретичне і практичне значення в аспекті з'ясування значення інформаційного забезпечення процесу досудового розслідування та особливостей його практичної реалізації. Також слід підтримати думку дисертантки щодо диференціації ролі інформаційного забезпечення у слідчій діяльності, оперативно-розшуковій діяльності, експертній діяльності та діяльності сторони захисту. Значний інтерес викликає і запропонована у дисертаційній праці класифікація технічних засобів інформаційного забезпечення розслідування.

Аналізуючи правові засади застосування засобів інформаційного забезпечення розслідування авторка розподіляє їх залежно від виду діяльності, а саме щодо оперативно-розшукової діяльності, проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій та заходів забезпечення кримінального провадження. Вважаємо переконливими аргументи щодо недоцільності розмежування електронних і цифрових доказів, ототожнення яких у дисертації пояснюється однаковою технічною природою та дотриманням принципу економії під час укладення понятійно-категоріального апарату нормативно-правового забезпечення досудового розслідування.

Також у дисертації ґрунтовно проаналізовано проблематику правового регулювання та фактичного запровадження системи електронного кримінального провадження «eCase», розроблено конкретні пропозиції щодо внесення змін і доповнень до КПК України з метою закріплення категорії електронних доказів, письмових доказів, уточнення положень щодо їх зберігання. Також цікавими є запропоновані положення щодо вдосконалення правової регламентації використання інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування, практичного впровадження новітніх інформаційних систем у діяльність органів Національної поліції та шляхів удосконалення відповідної фахової підготовки персоналу, залученого до їх використання.

Підтримуємо думку авторки, що наявні наразі засоби та заходи удосконалення інформаційного забезпечення не відповідають сучасним потребам держави та суспільства. Внесення змін до кримінального процесуального законодавства шляхом передбачення інформаційно-телекомунікаційної системи досудового розслідування на практиці викликає низку проблемних питань, що свідчить про необхідність перегляду норм, які регламентують діяльність цієї системи. Зокрема її пропозиції щодо внесення змін до ст. 106-1 КПК України.

Суттєву увагу в дисертації приділено сучасному стану та напрямам розвитку засобів інформаційного забезпечення документування кримінальних правопорушень під час оперативно-розшукової діяльності, які пропонується поділити на засоби інформаційно-аналітичного забезпечення, засоби інформаційно-пошукового забезпечення, засоби науково-методичного забезпечення та засоби інформаційно-тактичного забезпечення, що в цілому можна підтримати. Також ретельно проаналізовано технічні засоби, які застосовуються під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, які класифіковано на засоби техніко-програмного забезпечення, засоби аналітико-комп'ютерного забезпечення, засоби інформативно-телекомунікаційного забезпечення та засоби інформативно-методичного забезпечення.

Щодо засобів інформаційного супроводження заходів забезпечення кримінального провадження дисертанткою запропоновано визначення правових та організаційних засад застосування засобів інформаційного забезпечення досудового розслідування як вихідних положень, що регламентують особливості та нормативно встановлений порядок застосування засобів інформаційного забезпечення під час проведення досудового розслідування. Також наведено такі складові інформаційного супроводження застосування заходів забезпечення кримінального провадження: інформаційно-технічне – засоби фіксації, отримання та передачі інформації процесуального характеру; документальне – документи та інші цінні папери, котрі підтверджують факт існування підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження; процесуальне – інші носії, котрі підтверджують факт існування підстав застосування заходів забезпечення кримінального провадження, передбачені кримінальним процесуальним законодавством.

Крім того у дисертації досліджено правові та організаційні засади і форми використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування. При цьому запропоноване поняття криміналістичної інновації, авторське бачення шляхів розвитку криміналістичної експертизи, вдосконалення процесуального статусу спеціалістів та експертів, класифікації форм використання спеціальних знань тощо.

Розділ 3 «Міжнародний досвід інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень» складається з двох підрозділів, у яких розглянуто зарубіжний досвід у сфері інформаційного забезпечення розслідування злочинів та міжнародне співробітництво у цій галузі.

У контексті зарубіжного досвіду цілком слушно дисертанткою виокремлено загальні стандарти, які застосовуються у більшості країн у сфері інформаційного забезпечення діяльності органів правопорядку, класифіковано інформаційне забезпечення на такі види, як техніко-криміналістичне, інформаційно-довідкове та методичне забезпечення, інформаційно-аналітичне та загально-технічне забезпечення, а також наголошено на тотальній

діджиталізації як способу забезпечення постійного та швидкого доступу до відповідних даних. З урахуванням зарубіжного досвіду розроблено пропозиції щодо внесення змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства України в контексті визначення доказів, проаналізовано правові засади застосування методів цифрової криміналістики, сучасних засобів дактилоскопії, судової автотехніки, трасології, ДНК-аналізу, документознавства та інших галузей в розслідуванні, а також досвід різних країн щодо використання електронного документообігу в кримінальному процесі та внутрішньої взаємодії правоохоронних органів.

Стосовно міжнародного співробітництва в дисертації проаналізовано основні міжнародні правові акти з питань створення та обміну інформацією з різних інформаційних систем, розглянуто форми міжнародного співробітництва у цій галузі, запропоновано авторське визначення поняття міжнародного співробітництва, сучасний стан реалізації його форм та зміст відповідних міжнародних стандартів. Обґрунтовано доцільність виокремлення міжнародної правової допомоги в самостійний вид інформаційного забезпечення досудового розслідування, що ми цілком підтримуємо.

У четвертому розділі дисертації «Перспективи та шляхи удосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень» досліджено недоліки нормативно-правового регулювання суспільних відносин, пов'язаних з інформаційним забезпеченням досудового розслідування, напрями вдосконалення такого забезпечення та управління ризиками в процесі його удосконалення.

Варто підтримати дисертантку в питанні систематизації недоліків правового регулювання інформаційного забезпечення розслідування на такі групи: 1) недоліки, пов'язані з відсутністю узгодженості між нормативно-правовими актами, котрі регулюють різні суспільні відносини; 2) недоліки, пов'язані із рудиментарним підходом законодавця до оцінки кримінального процесуального інструментарію; 3) недоліки, пов'язані із відсутністю чіткої кореляції між нормативно-правовими актами, які регулюють діяльність різних

підрозділів, котрі здійснюють досудове розслідування; 4) недоліки тимчасового характеру, пов'язані із особливим правовим режимом в державі, а також актуальності та нагальності вжиття заходів щодо усунення основних недоліків.

Варто погодитись із запропонованими в дисертації шляхами вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування, зокрема необхідністю запровадження довгострокової стратегії «Механізм інформатизації та діджиталізації досудового розслідування» та доцільністю інтеграції проєкту цільової програми «Є-розслідування: електронне кримінальне провадження».

Крім того заслуговують на підтримку напрацювання авторки щодо класифікації ризиків, які можуть виникнути в процесі вдосконалення інформаційного забезпечення досудового розслідування (системно-структурні, корупційні, кримінально протиправні, казуальні) та визначення способів їх уникнення (створення техніко-програмного забезпечення, спрямованого на своєчасне встановлення фактичних та потенційних програмних помилок з метою їх виправлення/мінімізації; розробка програмного забезпечення, котре сприятиме зниженню корупційних ризиків; створення програмного забезпечення, котре надасть можливість шляхом співставлення виділяти інформацію, котра піддається сумніву із її наступною перевіркою; перевірка ілюстративної інформації).

За результатами комплексного дослідження дисертанткою сформульовано науково-обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинного законодавства України та інших нормативно-правових актів, які спрямовані на вдосконалення інформаційного забезпечення розслідування кримінальних правопорушень.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони використовуються у науково-дослідній роботі, що підтверджено актами Донецького державного університету внутрішніх справ від 15 грудня 2022 року та Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» від 13 січня 2023 року, законотворчій

діяльності, що підтверджено листом Донецького державного університету внутрішніх справ до Департаменту юридичного забезпечення МВС України та Департаменту освіти, науки та спорту МВС України від 17 лютого 2023 року № 841/24–2023, освітньому процесі при викладанні освітніх компонентів освітньо-професійних програм зі спеціальності 081 «Право» у Донецькому державному університету внутрішніх справ та Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», що засвідчено відповідними актами впровадження, а також у практичній діяльності слідчих підрозділів Національної поліції України, що підтверджено актом впровадження Головного слідчого управління Національної поліції України від 13 лютого 2023 року.

**Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій в
наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації, дотримання
академічної доброчесності**

Наукові положення, висновки і рекомендації, сформульовані у дисертації, досить повно відображені у 38 наукових працях, серед яких 1 монографія, 20 наукових статей у вітчизняних фахових виданнях з юридичних наук, 3 статті у наукових виданнях, проіндексованих у міжнародній наукометричній базі Web of Science Core Collection, 1 статті в іншому виданні та 13 тезах у збірниках науково-практичних заходів.

Анотат дисертації відповідає її змісту та практично повністю відображає основні положення і результати дослідження. Дисертацію та анотат оформлено відповідно до встановлених МОН України вимог.

Дисертація виконана дисертанткою самостійно, при використанні ідей або розробок інших авторів у тексті дисертації є належно оформлені посилання на джерела інформації, надано достовірну інформацію про методи та результати досліджень, а отже при підготовці наукової праці дотримано академічну доброчесність.

Зауваження та дискусійні питання стосовно положень дисертації

У цілому позитивно оцінюючи рецензовану працю, треба звернути увагу на окремі суперечності, спірні положення, які потребують або додаткової аргументації, або спеціальних пояснень під час захисту дисертації.

1. Видається, що визначені у підрозділі 1.3 дисертації підстави для диференціації історичних періодів становлення інформаційного забезпечення досудового розслідування варто додатково обґрунтувати. Зокрема це стосується 1917 року який, на думку авторки, є роком початку нинішнього етапу відродження та стрімкого розвитку криміналістичного вчення. З цього приводу зауважимо, що більшовицький заколот мав наслідком не відродження, а навпаки занедбання системи криміналістичної реєстрації злочинців, а отже вочевидь став важливою віхою, коли відбувся крах цього напрямку діяльності кримінальної поліції. У зв'язку з цим потрібно більш критично поглянути на радянський період розвитку системи інформаційного забезпечення розслідування злочинів як проміжок часу, який негативно вплинув на сучасний стан цієї галузі.

2. Підтримуючи в цілому висловлену у дисертації думку про недоцільність розмежування понять «електронні докази» та «цифрові докази», які фактично є тотожними, цілком розуміємо, що пропозиція авторки вживати саме термін «електронні докази» заснована на положеннях вітчизняного процесуального законодавства. Проте, на нашу думку, варто наближати термінологію вітчизняної криміналістичної науки до підходів, які застосовуються у середовищі криміналістів розвинених західних країн, де набагато більш поширеним є термін «digital evidence», тобто «цифрові докази», що сприятиме гармонізації вітчизняних наукових досліджень із зарубіжними в частині цього поняття.

3. Дискусійною видається точка зору дисертантки, яка у підрозділі 2.3 заперечує доцільність відходу від сталого розуміння сутності та змісту, а також видового розподілу криміналістичних видів експертиз із наступним їх

розширенням, що обумовлено особливостями криміналістики взагалі та її тактики та методики зокрема. На нашу думку, такий підхід стримує розвиток новітніх галузей криміналістичної техніки, які на сьогодні за практичними можливостями та значенням у практичній діяльності з розкриття та розслідування кримінальних правопорушень значно перевищують більшість традиційних її відділів. Насамперед це стосується ДНК-аналізу та криміналістичного дослідження цифрових доказів, які в останні десятиліття демонструють визначні досягнення, в тому числі й у системі інформаційного забезпечення протидії злочинності.

4. Враховуючи, що однією з найбільш дієвих і водночас специфічних з точки зору правових і етичних питань інформаційних систем, які використовуються для розкриття та розслідування кримінальних правопорушень, є криміналістичні ДНК-обліки та зважаючи на ту обставину, що нещодавно набув чинності Закон України «Про державну реєстрацію геномної інформації людини», який визначає правові засади обробки геномної інформації людини з метою її державної реєстрації в Україні та передбачає концептуально нові підходи щодо наповнення та використання національної бази даних ДНК, дисертантці варто було звернути більшу увагу правовим, організаційним і технічним аспектам створення та функціонування Електронного реєстру відомостей про генетичні ознаки людини.

5. Додаткових пояснень потребує авторська класифікація форм використання спеціальних знань в інформаційному забезпеченні досудового розслідування, яка в дисертації представлена залежно від правової природи, спрямованості та суб'єктів. Якщо розподіл за правовою природою на процесуальні та непроцесуальні (організаційні) форми є традиційним в науках кримінального процесу та криміналістики, то відмінність науково-технічної спрямованості від техніко-криміналістичної та специфічних форм від загально-процесуальних, на нашу думку, варто обґрунтувати більш ретельно.

Разом з тим, на загальну позитивну оцінку дисертаційного дослідження Ковальної Ольги Вікторівни ці зауваження суттєво не впливають, оскільки вони мають переважно дискусійний характер і лише підкреслюють оригінальність наукової праці та творчий підхід до її підготовки. Положення та висновки, сформульовані в дисертації, мають значну теоретичну і практичну цінність. Дисертанткою досягнуто мети та виконано всі поставлені перед нею наукові завдання.

Висновок

Дисертація Ковальної Ольги Вікторівни «Теоретико-правові засади інформаційного забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень» є завершеною працею, в якій отримано нові, науково обґрунтовані результати, що вирішує конкретну наукову проблему, яка має суттєве значення для науки криміналістики, тобто за своєю актуальністю, новизною постановки та вирішенням досліджених проблем, теоретичним рівнем та практичною корисністю, достовірністю та обґрунтованістю одержаних результатів роботи відповідає усім вимогам, передбаченим Порядком присудження та позбавлення наукового ступеня доктора наук, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17 листопада 2021 року № 1197, а її авторка на підставі публічного захисту дисертації заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність.

Офіційний опонент:

**професор кафедри
криміналістики, судової експертології
та домедичної підготовки факультету № 1
Харківського національного
університету внутрішніх справ
доктор юридичних наук, професор**

Руслан СТЕПАНЮК